

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

FORVM

Acta Juridica et Politica

IX. évfolyam
1. szám

SZEGED
2019

Redigunt

TAMÁS ANTAL, ZSUZSANNA JUHÁSZ, KRISZTINA RÚZS MOLNÁR,
ZSOLT SZOMORA, NORBERT VARGA

Collegium scientiae actorum:

ATTILA BADÓ, MÁRTA DEZSŐ, ZSUZSANNA FEJES, KLÁRA GELLÉN,
ATTILA HARMATHY, JÓZSEF LICHTENSTEIN, BARNA MEZEY,
LÁSZLÓ NÁNÁSI, GÁBOR ROKOLYA, ARNDT SINN, BÉLA SZABÓ,
ISTVÁN SZABÓ, GERHARD THÜR

Redigit

MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota

FORVM Szeged

Szerkesztőbizottság:

ANTAL TAMÁS, JUHÁSZ ZSUZSANNA, RÚZS MOLNÁR KRISZTINA,
SZOMORA ZSOLT, VARGA NORBERT

A folyóirat tudományos testülete:

BADÓ ATTILA, DEZSŐ MÁRTA, FEJES ZSUZSANNA, GELLÉN KLÁRA,
HARMATHY ATTILA, LICHTENSTEIN JÓZSEF, MEZEY BARNA,
NÁNÁSI LÁSZLÓ, ROKOLYA GÁBOR, SINN ARNDT, SZABÓ BÉLA,
SZABÓ ISTVÁN, THÜR GERHARD

Főszerkesztő

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Műszaki szerkesztő

MARVANEK JUDIT

Kiadja

GÖRÖG MÁRTA

dékán

Kiadványunk rövidítése

FORVM Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Universitatis Szegediensis
ISSN 2063-2525 FORVM Acta Juridica et Politica

A műszaki szerkesztést EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

TARTALOM

BÉLI GÁBOR Pénzkölcsön, zálogkölcsön a régi magyar jogban a Hármaskönyv megjelenéséig.....	5
FREY DÓRA Az Osztrák-Magyar Monarchia és a nemzetiségek – különös tekintettel a Birodalmi Tanácsban Képviselet Országokra.....	27
HOMOKI-NAGY MÁRIA A magyar gyámsági jog a neoabszolútizmus korában.....	45
KÉPES GYÖRGY A magyar dohánypiaci szabályozás története az osztrák-magyar kiegyezés fényében.....	57
KÉPESSY IMRE Az út a kiegyezéshez.....	85
KORSÓSNÉ DELACASSE KRISZTINA A csalás törvényi szabályozásának alakulása a XIX. századi büntetőjogi kodifikáció előtt. A XVIII. század végének két kodifikációs kísérlete Magyarországon.....	111
PÉTERVÁRI MÁTÉ Az Osztrák-Magyar Monarchia alsó középszintű közigazgatása a kiegyezést követően.....	113
P. SZABÓ BÉLA Nagyszombatól Bécsig – Professzor sors a dualizmus korában: Leopold Pfaff, magánjogász.....	127
SZABÓ PÁL Hunyadi Mátyás életkoráról.....	143
TAMÁSI ANNA ÉVA A házasságtörés a székesfehérvári és a veszprémi szentszék gyakorlatában a kiegyezés időszakában.....	155
VARGA NORBERT Az I. világháború hatása a kartelljog kodifikációjára.....	165

VARGA NORBERT*

Az I. világháború hatása a kartelljog kodifikációjára**

„A világháborút megelőző békés időszak hosszú tartama és az irott kodex hiánya talán érthetővé, de éppenséggel nem teszi megbocsáthatóvá azt az elfogulatlanságot, amely magánjogunkat az eseményekkel szemben úgyszóván védtelenül hagyta.”¹ Almási Antal *A háború hatása a magánjogra* (1917) című munkájában e szavakkal kezdi felvázolni a magánjog helyzetét, változásának okait és azt, hogy milyen hatást gyakorolt a világháború a magánjog területéhez tartozó jogszabályok tartalmára vagy keletkezésére. Véleménye szerint a háborútól nem lehet elválasztani a „gazdasági bajt és a jogi veszélyt”,² a probléma elhárításán a jogalkotónak és a jogalkalmazónak együtt kell dolgoznia.

Ismerve a magánjogi kodifikáció korabeli viszonyait, azt kell, hogy mondjuk, hogy a bíróságok szerepe jelentősen megnövekedett ebben az időszakban, különös tekintettel a jogbiztonság és a jogegység megteremtésére. Nem volt ez másképp a világháború kitörését követően sem, hiszen a Kúria többször is reflektálni próbált a háború okozta jogi problémákra. Magánjogi kódex hiányában a bíróságoknak jutott az a feladat, hogy a kartellügyeket a meglévő joganyag alapján eldöntsék. Meg kell azonban jegyezni, hogy, ha ehhez az 1875:XXXVII. tc. (kereskedelmi törvény, továbbiakban Kt.) vagy az 1884:XVII. tc. (ipartörvény) sem nyújtott elégséges jogalapot, „sem kellő analógiát, akkor a bíróság a jog ősi forrásaiból: az igazságosságból és a méltányosságból merítve alkotta meg a kartelekre vonatkozó joggyakorlatát.”³ A bíróságok jogfejlesztő tevékenysége mellett a kormánynak is foglalkoznia kellett a kartelljog szabályozásával, hiszen a bíróságok ítélezése kevésbé tudta a gazdasági folyamatokat befolyásolni.

Megállapítható, hogy az I. világháború hatással volt a magánjogra, a magánjogi kodifikációra, ami leginkább az állami beavatkozás által vált tetten érhetővé, hiszen békeidőben az állam a jogvédelemtől eltekintve távol tartotta magát a magánjogi jogviszonyokba történő beavatkozástól, de a háború kitörésével ez a helyzet megváltozott. Az államcél, a közérdek biztosítása érdekében a beavatkozás szükségességes volt, különös tekintettel az árszabályozásra. A háború hatással volt a szerződések teljesítésére is és erre a bírói gyakorlat is reagálni kívánt, hiszen a „világháború a magánjog terén is

* egyetemi docens, SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszék

** A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00198/18/9) támogatásával készült.

¹ ALMÁSI ANTAL: *A háború hatása a magánjogra*. Budapest, 1917. 8. p.

² Uo. 9. p.

³ TUNYOGI SZÜCS KÁLMÁN: *A kartelltörvény előzményei és alapelvei*, Kartelljog Tára (1) 1931/4. 53. p.

oly problémákat vetett felszínre, amelyekkel a törvényhozások és jogtudomány eddig *ad professo* nem foglalkoztak.”⁴

A háború a trianoni békeszerződéssel zárult, amelynek III. fejezete a téma szempontjából különösen releváns: „Magyarország kötelezi magát, hogy minden szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedést megtesz avégből, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak bármelyikétől származó nyersterményeket és ipari gyártmányokat a kereskedelmi forgalomban a tisztességtelen verseny minden módja ellen megvédje.”⁵ Elindult tehát szükségképpen a történelmi események következtében egy olyan kodifikációs folyamat, ami e megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyokra próbált reflektálni és a jövőre nézve jogbiztonságot nyújtani. A jogalkotás hátterében az állt, hogy a világháború több szempontból is törést jelentett az európai országok gazdasági fejlődésében, amelynek következtében korábban „soha nem tapasztalt mértékben megnőtt az állam gazdasági befolyása”.⁶ Az I. világháborút követő súlyos gazdasági válság időszakában a társadalom hatékony beavatkozást követelt az árszabályozás vonatkozásában.

A hadviselés következményei és a lakosság szükségleteivel történő visszaélések számának növekedése következtében a kormány a háború esetére szóló kivételes intézkedésről alkotott törvényekben (1912:LXIII. tc.; 1914:L. tc.) kapott felhatalmazás alapján megtette a szükséges lépéseket.⁷

Az I. világháború eseményei a gazdasági életben rendkívül széles és mélyreható változásokat idéztek elő. Újabb jogi megoldást kellett keresni arra vonatkozóan, hogy a közszükségleti cikkek forgalomba hozatalát és fogyasztását hatékonyan szabályozzák. A büntetőjogi szankciók alkalmazása és egyben szigorítása jelentette a megoldást, mindamellett, hogy a kormány gazdaságigazgatási intézkedéseket vezetett be. A büntetőjogi szankciókat az 1916:IX. tc. tartalmazta, amelyek a közellátás védelmét szolgálták.⁸

Megállapítható, hogy a világháború a termelés vonatkozásában megrázkódtatást jelentett, hiszen gazdasági bizonytalanságot okozott, sőt a háború utáni áruhiány, valamint a háborús kötött gazdálkodás maradványai a spekulációknak adtak teret. Az árdragító visszaélésekről szóló 1920:XV. tc. büntetőjogi szempontból igyekezett a helyzetet átfogóan szabályozni.⁹

⁴ SCHWARTZ IZIDOR: *A háború hatása a szerződések teljesítésére és az osztrák bírói gyakorlat.* Jogtudományi Közlöny. (51) 1916/14. 124. p.

⁵ 1921. évi XIII. tc. (1920. június 04-én kötött trianoni békeszerződés becikkelyezéséről) 210. cikk.

⁶ POGÁNY ÁGNES: *A nagy háború hosszú árnyéka: Az I. világháború gazdasági következményei.* In: Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon.* Budapest, 2015. 259–260. pp.; KOVÁCS GYÖRGY: *A kartellkérdés és –szabályozás gazdaságelméleti és gazdaságpolitikai háttere a két világháború közötti magyar közgondolkodásban.* Versenytükör. Különszám II. (12) 2016. 14–39. pp.

⁷ KOCSOH BÁLINT: *Az árcellenőrzés jogszabályai,* Városi Szemle, (25) 1939. 342. p. A jogszabályalkotás a magánjog egyéb területeire is hatást gyakorolt. A piacsabályozás hatással volt a csőd eljárások megindítására is. PÉTERVÁRI MÁTÉ: *Csőd eljárások a Szegedi Királyi örvényszék gyakorlatában.* In: Homoki-Nagy Mária – Pétervári Máté – Varga Norbert: *A szegedi törvényszék története.* IV. k., Szegedi Törvényszék. Szeged, 2019. 85. p.

⁸ WIENER A. IMRE: *Gazdasági büntetőjogunk történeti áttekintése,* Jogtudományi Közlöny (37) 1982/10. 767. p.

⁹ DOBROVIC KÁROLY: *Kartel. A kartelljog fejlődése és a magyar törvény előzményei.* Közgazdasági Értesítő. (28) 1934/38. 16. p., HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Történetek a Szegedi Törvényszék működéséről.* In: Homoki-Nagy Mária – Pétervári Máté – Varga Norbert: *A szegedi törvényszék története.* IV. k., Szegedi Törvényszék. Szeged, 2019. 38–42. pp.

Az uzsoráról szóló törvény szintén büntetőjogi eszközökkel kívánt fellépni az árdrágításokkal szemben, azonban emellett szükség mutatkozott a gazdasági versenyre és a verseny szabadságának védelmére is.

Az a tisztességtelen versenyről szóló 1923:V. tc. ezt kívánta pótolni. A törvény azt a célt fogalmazta meg, hogy a gazdasági élet és az üzleti forgalom alapját jelentő üzleti tisztességet védelemben részesítse, ami állami beavatkozással volt megvalósítható. Erre azért volt szükség, hogy a törvényhozás védelmet nyújtson a tisztességtelen versennyel szemben, hiszen a magánjog általános szabályai alapján ezt már nem lehetett garantálni a megváltozott gazdasági viszonyok között.¹⁰

E kodifikációs előzményeket követően jutunk el odáig, hogy külön jogszabályban kellett rendezni a gazdasági versenyt szabályzó megállapodásokat, a tisztességtelen piaci magatartások egy speciális és koordinált változatát, a kartelleket 1931-ben.

I. A minisztertanácsi előterjesztések

A minisztertanács 1929. április 5-én határozta el a javaslat elkészítését.¹¹ A minisztertanács úgy határozott, hogy felkéri az igazságügyi és a kereskedelemügyi minisztert, „hogy a kartelek szabályozása tárgyában egy törvényjavaslatot készítsenek és ezen törvényjavaslatot bocsássák azután előzetesen a kereskedelemügyi miniszter úr által összehívandó ankét elé.”¹² A kartellek szabályozásnak szükségessége szintén felmerült a minisztertanács 1929. április 5-én tartott ülésén is, ahol az igazságügyi miniszter megbízást kapott a kartelltvörvény elkészítésére, a közgazdasági miniszter pedig a kodifikációs anyag összegyűjtésére, hogy „a kartellkérdés gazdasági szempontból való teljes megvilágításban álljon az igazságminisztérium törvényelőkészítő osztálya előtt.”¹³

II. A Magyar Jogászegylet álláspontja a kartellek kapcsán

A kartelltvörvény elfogadását jelentős szakmai vita előzte meg. A Magyar Jogászegylet Gazdasági Intézetének 1929 májusában tartott ülésén a kartellkérdés szabályozása kapcsán báró Korányi Frigyes a következő szavakkal jellemezte a kialakult helyzetet. „Ebben a háború utáni zűrzavarban higgadt elmével, teljes tisztánlátással szétbontani az okoknak s okozatoknak szövevényeit; felismerni a gazdasági élet egyes funkcióinak vagy egyes üzleti kombinációknak valóságos kihatásait, a szabályozás szükségességét s

¹⁰ KRUSÓCZKI BENEC: *A tisztességtelen verseny a Szegedi Királyi Ítéletábla joggyakorlatában*. Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Publicationes Doctorandorum Juridicorum 2018/1. 249–251. pp.

¹¹ Tunyogi 1931, 54. p.

¹² Minisztertanácsi jegyzőkönyv. (továbbiakban: MTjkv) 1925. szeptember 05. 12. pont. Forrás: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944> (Letöltés időpontja: 2019. augusztus 30.)

¹³ MTjkv. 1929. április 05. 3. sz. Az 1930. november 13-án, december 11-én és 1931. január 16-án tartott minisztertanácsi ülésről nem maradt fenn hitelesített jegyzőkönyv, csak feljegyzés, amiből azonban kiderül, hogy a kartellek szabályozása napirenden volt. Forrás: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944> (Letöltés időpontja: 2019. augusztus 30.)

helyes mértékét, a törvényhozói vagy kormányzati belenyúlás valódi előnyeit vagy veszélyeit: csak a gyakorlati élet legkiválóbb ismerőinek s akív tényezőinek hozzászólásával lehet.”¹⁴ Mi is a kartellkérdés? Gazdasági vagy jogi probléma, vagy mindkettő? A szabályozás szükségességét megértjük, ha e kérdésekre választ találunk.

Kuncz Ödön véleménye szerint a kartell elsősorban gazdaságpolitikai probléma, a jognak csak a gazdaságpolitikai célok eléréséhez szükséges legmegfelelőbb eszközöket kell kiválasztania. Álláspontját a következőképpen fogalmazta meg: „más feladatot nem tűzhetünk magunk elé, minthogy a gazdasági élet kimeríthetetlen fantáziájának ezt a nálunk még gyermekkorát élő reményteljes újszülöttjét minden különösebb baj és zökkenő nélkül bocsátsák be az alkotmány sáncai közé”.¹⁵ Kuncz szerint a problémát nem lehet úgy kezelni, vagyis a kartell törvényt előkészíteni, hogy a német, a norvég, a kanadai vagy az észak amerikai Sherman Act-et a magyar jogrendszerbe egyszerűen átültetjük.

A szabad verseny jelentős korlátozáson ment keresztül, amelynek következtében az állam feladata, hogy a közérdek védelme érdekében mindent megtegyen, a szerződési- és versenyszabadság érdekében hatékonyan fellépjen. A kodifikáció során először is azt kellett eldönteni, hogy a kartellek szabályozásához, hogyan viszonyul a jogalkotó. A kartellekre lehet úgy is tekinteni, hogy azok a gazdasági élet konszolidációját és fejlődését akadályozó szerveződések, ami azt eredményezné, hogy a magyar szabályozás követte volna a kanadai vagy észak amerikai kartellelles irányzatot és a régi magyar bírói gyakorlatot, ami alapján a kartellmozgalmat fel kell számolni. Ezzel szemben a törvényjavaslat esetében lehetőség volt annak az álláspontnak az elfogadására, hogy a kartell a korabeli gazdasági helyzetben szükséges, sőt egyenesen nélkülözhetetlen jogi eszköz az áruk megfelelő szinten tartása érdekében.

Felmerült a kérdés, hogy kell-e ennek az új gazdasági-jogi jelenségnek külön jogi formát adni? A magyar kartellproblémát külön törvényben kell-e rendezni, szükséges-e az egységes jogi szabályozás, vagy elégséges a bírói gyakorlatra bízni a probléma megoldását az érvényben lévő jogszabályok (pl. uzsora: 1920:V. tc., tisztességtelen verseny: 1923:V. tc.), az általános magánjog és a kereskedelmi jog szabályai alapján. A bíróságoknak e feladatára utal az MTJ 6. §-a is, amikor kimondja, hogy „olyan jogkérdésekben, amelyeket törvény nem rendez, a bíróságok a hazai jog szellemének, a jog általános elveinek és tudomány megállapításainak figyelembevételével határoz.”¹⁶

Emellett meg kell találni a kartellek jogi szabályozásának formáját is, hiszen „kakuk-madár módjára, idegen fészekbe rakja tojásait.”¹⁷ Ez a fészek nem más, mint a magánjog, azon belül is a kereskedelmi jog. Erre vonatkozóan azonban a magyar kereskedelmi törvényünk nem nyújtott megfelelő jogi háttérrel.¹⁸

A megoldásra váró másik kérdés az volt, hogy milyen eszközökkel igyekszik a közigazgatási hatóság vagy a bíróság a kartell „kinövésével – vagy, ha úgy tetszik gyermekkori betegségeivel – szemben védelmet adni?”¹⁹

¹⁴ *A kartell. A magyar Jogászegylet Gazdaságjogi Intézetének 1929. évi május hó 8-án, 14-én és 16-án tartott vitája.* Budapest, (továbbiakban: *A kartell*) 1930. 4. p.

¹⁵ *A Kartel* 19. p.

¹⁶ *A kartel* 33. p.

¹⁷ *A kartel* 23. p.

¹⁸ *A kartel* 24. p.

¹⁹ *A Kartel* 24. p.

E tekintetben a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara választott bírósága és Jury-je által hozott döntések közvetetten előmozdították a kartelltörvény kodifikációját. Ilyen volt az 1925/1738. ítélete, amelyben kimondta, hogy a kartell egymagában véve a szabad verseny megakadályozására irányuló szándék nélkül nem tisztességtelen. Egy másik esetben (1927/4235) a választott bíróság kimondta, hogy az üzleti nyílt versenyben és a gazdasági harcban a versenytársat megsemmisíteni nem szabad.²⁰

Felmerült a vita során továbbá az is, hogy az állami beavatkozás milyen mértékű legyen a magánjogba, ami még alkalmas, hogy a kartellek monopolisztikus helyzetéből adódóan kialakított árdiktatúrával szemben a fogyasztókat hatékonyan védje. A kartelltörvény elfogadása előtt a bíróságok igyekeztek oltalmat biztosítani a fogyasztóknak, azáltal, hogy, ha egy kartellszerződés kapcsán a jó erkölcsbe ütköző magatartás felmerült, akkor azt megsemmisítette.²¹ Ez tükröződött vissza a kartelltörvény javaslatában is, amely részben az ún. kartellfelügyeleti szervek rendszeréről rendelkezett.

III. A kartelljog előzményei a korabeli jogszabályokban

A kartelljog kodifikációja kapcsán meg kell említeni azokat a jogszabályokat, amelyek tartalmaztak olyan rendelkezéseket, amelyek a kartell-szabályozás előzményeinek tekinthetők. Ilyen volt az 1879. évi kihágási törvény, amelynek 128. §-a a tulajdon elleni kihágások körében tilalmazta a nyilvános árverésen történő összebeszéléseket.²² Dobrovics Károly megjegyezte, hogy a kartellek szabályozását inkább az 1884. évi ipartörvény 162. §-ában lehetett felfedezni, ami egyrészt a munkásokat védte attól, hogy az iparosok összebeszélése miatt kedvezőtlenebb munkafeltételek és munkabérek elfogadására kényszerüljenek, másrészt az iparosokat a munkások, illetve a segédek munkaszüneteltetése és bérmozgalma, a sztrájk ellen.²³ Az ipartörvény 53. §-ában azonban már kifejezett árszabályozást találhatunk a marhahús kapcsán.²⁴ Ezeket a szabályokat azon-

²⁰ A kartel 28. p.

²¹ A kartel 30. p.

²² 1879:XL. tc. 128. § „A ki összebeszélés, a nyereségben való osztozás vagy más jutalom vagy előny ígérete által, a nyilvános árverés eredményének meghiusítására vagy csökkentésére működik, ugyszintén, a ki ilyen célból nyereségi részt, jutalmat vagy előnyt elfogad: két hónapig terjedhető elzárással és háromszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.” Erre hivatkozik: *Indokolás „a gazdasági versenyt szabályzó megállapodásokról” szülő törvényjavaslathoz.* (továbbiakban: A törvényjavaslat indokolása) in: *Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi irományok. XXIII. k. Budapest, 1931. 231. p.*

²³ 1884:XVII. tc. 162. § „Összebeszélések, melyekkel az iparosok azt czélozzák, hogy üzletük félbeszakítása, vagy a munkások, illetőleg segédek elbocsátása által, ezeknek terhesebb munkafeltételeket szabjanak, különösen azoknak bérüket leszállítsák; vagy melyekkel a munkások, illetőleg segédek oda törekszenek, hogy közös munkaszünetelés által a munkaadókat magasabb bér megadására kényszerítsék, s általában tőlük jobb munkafeltételeket csikarjanak ki; ugyszintén mindazon egyezmények, melyek által azoknak támogatása czéloztatik, a kik az érintett összebeszélések mellett megmaradnak, vagy azoknak károsítása, a kik azokkal szakítanak, jogérvénynyel nem bírnak.” DOBROVICS 1934, 14. p. A törvényjavaslat indokolása 231. p.

²⁴ 1884:XVII. tc. 53. § „Azon esetben, ha a husmérés szabad gyakorlása mellett egyes községeknek marhahússal való ellátása állandóan biztosítható nem volna, jogában áll a másodfoku iparhatóságnak ily községek kívánságára azokat illetőleg esetről-esetre a szerzett jogok épségben tartásával külön intézkedéseket tenni. Ily intézkedések az elsőfoku iparhatóság és a kereskedelmi és iparkamara meghallgatása után következő elvek alapján teendők: a) a marhahusmérés szabad gyakorlása megszűnik és ezen ipar számhoz köttetik; b) a

ban nem tekinthetjük az átfogó kartelljogi szabályozásnak, hanem csak a jog sporadikus jelenségei voltak.²⁵

A szabályozás előzményeként külön meg kell említeni a kereskedelmi törvényünket, hiszen ez a jogterület volt az, ahol a kartelljog szabályozása kialakulhatott és gyökeret eresztetett a magyar magánjogban. A 1875:XXXVII. tc. 179. §-a kimondta, hogy melyek azok az ügyek, amelyekben a részvénytársaság közgyűlése határoz: „oly cartellszerződések megkötése, melyek minden társasági ügyletnek közös haszonra vezetését czélozzák”. Azt biztosan ki lehet jelteni, hogy a kereskedelmi törvény célja nem a 20. századi kartelljog értelmében szövetkezésnek tekintett szervezet szabályozása volt. „A Kt javaslatának tárgyalására összehívott értekezlet jegyzőkönyve emlékszik meg erről s ebből kitűnőleg az új részvények kibocsátására irányuló tilalom kijátszásának meggátálása lebegett a törvényalkotók előtt; az t. i., hogy teljesen be nem fizetett részvénytőke esetén új részvénytársaság alakításával, amelyek kölcsönösen kicserélik részvényeiket s ezzel vagyonalapjukat kölcsönösen átruházzák, ne lehessen a törvényt megkerülni.”²⁶

A Kt. e rendelkezése a kartelltvörvény elfogadását követően is hatályban maradt, ami azt jelentette, hogy létrejöhetett volna olyan nyereségkontingentáló kartell, amelyben részvénytársaságok vesznek részt, így szükség esetén alkalmazni kell az említett rendelkezést.²⁷

IV. Javaslatok és tervezetek a kartelljog kodifikációja kapcsán

Hegedűs Sándor kereskedelemügyi miniszter 1900-ban Ráth Zoltán kassai jogakadémiai tanárt bízta meg egy tanulmány elkészítésével a kartellek szabályozása kapcsán, amelynek célja a jövőbeli kodifikáció előmozdítása volt. A tanulmány első része elméleti és történeti megalapozását jelentette a témának. Megpróbálta a kartell fogalmát meghatározni és kiemelte, hogy a kartell egy olyan szerződés, ami „a verseny mérséklésére vagy teljes kizárására” irányul.²⁸ A tanulmányban az is említésre került, hogy az 1867. évi kiegyezést követően jelentősen megváltoztak a gazdasági körülmények az Ausztria és Magyarország közötti vámunió miatt. Nem volt olyan magyar kartell, amelynek ne lett volna szoros kapcsolata a hozzá hasonló osztrák kartellel. A szerző végzetül a hazai törvényhozás feladatát határozta meg, különös tekintettel a kartellek nyilvántartására és állami ellenőrzésére. A közjogi szabályozás mellett a magánjogi problémákat is ismertette.²⁹

marhahus ára időnként szabályoztatik; c) a marhahusmérés rendes kezelése az iparhatóság által ellenőriztetik. Az iparhatóságnak az a) és b) pontokra vonatkozó intézkedései az illető község bármely polgára által felelősek.”

²⁵ DOBROVICS 1934, 15. p.

²⁶ DOBROVICS 1934, 15. p. Erre hivatkozik: Általános indokolás. Melléklet az 507. sz. irományhoz. 231. p.

²⁷ DOBROVICS 1934, 15. p. HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Megjegyzések a kartellmagánjog történetéhez*. Versenytükör. Különszám II. (12) 2016. 41. p.

²⁸ STIPTA ISTVÁN: *A gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. tc. hazai előzményei*. Versenytükör Különszám II. (12) 2016. 54. p.

²⁹ STIPTA 2016, 55. p.

A kartelljog szabályozásának következő lépése, hogy Mandel Pál elkészített egy törvényjavaslatot a századfordulón, amelyre a későbbi kartelltörvény indokolása is hivatkozik. A törvényjavaslat tényleges szövegét követően Mandel Pál külön is foglalkozott a szabályozás irányelveivel és a kartellek általános bemutatásával.³⁰ A javaslat alapelvei voltak: a szerződés kötési szabadság, a kormányzati ellenőrzés, a kártérítés és a magánjogi elvek és szabályok alkalmazása a kartelljogban.³¹ Mandel Pál szerint a „tervezet azon álláspontból indul ki, hogy éppen iparunk fejlesztésének egyik nélkülözhetetlen kelléke a kartell-törvénynek megalkotása.”³²

V. A kartelltörvény országgyűlési vitája

A gazdasági versenyt szabályzó megállapodásokról szóló ún. kartelltörvény miniszteri indokolása kiemelte, hogy a törvény megalkotása azért szükség szerű, mert az „életviszonyok változása, a gazdasági életben pedig különösen a termelés és a közlekedés technikájának fejlődése, valamint a fogyasztás arányainak a változása minduntalan szükségessé teszi, hogy a szabadság és szervezettség viszonya a változott körülményekhez képest átalakuljon.”³³ Az általános indoklásban említésre került, hogy a 19. században megvalósult a polgári egyenjogúság, az ipar és a kereskedelem szabadsága. A közgazdasági elméletek körében előtérbe kerültek azok az irányzatok, amelyek a szabad versenyt tartották a közjólét alapjának. A törvényjavaslat elfogadása során a kartell-megállapodások megítélését jelentősen meghatározta az a korabeli felismerés, hogy a kartelleknek lehetnek pozitív hatásai is a gazdasági életre. A 19. század végén jelentkező túlermelés a gazdaság egyes területei vonatkozásában jelentős mértékű árcsökkenést eredményezett, amelynek az lett a következménye, hogy a vállalkozások veszteségesek váltak, a gazdasági válság rohamosan csökkentette az áruk keresletét, ami pedig szoros összefüggésben állt a munkaerőpiaci változásokkal. „A külső körülmények ilyen hatalmas arányú fordulatai közben az államhatalom nem nélkülözhetett egyetlen szervező társadalmi erőt sem és megértéssel kellett fogadnia a vállalkozóknak olyan tömörüléseit, amelyek a gazdasági élet egyensúlyozottabb fejlődését elősegítették.”³⁴ A törvény megalkotásának legfontosabb célja az volt, hogy megszüntesse a joghézagot és a jogbizonytalanságot a kartelljogban.

Az indokolás hivatkozott az első világháborúra és az azt követő nemzetközi viszonyok alakulására, amelyek hatással voltak a magyar gazdaságra is. A gazdasági bizonytalanság lehetőséget teremtett az árspekulációra, amelynek egyik kihasználási formája a kartellek voltak.

A gazdasági versenyt szabályzó megállapodásokról szóló javaslatot 1931. január 23-án terjesztette a tisztelet Ház elé Csák Károly előadó, miután azt az igazságügyi, vala-

³⁰ STIPTA 2016, 56. p.

³¹ MANDEL PÁL: *A kartell-törvényjavaslat tervezete és a német jogászgyűlés*. Jogtudományi Közlöny. (32) 1904/39. 321. p.

³² MANDEL PÁL: *A kartell-törvény tervezetéhez*. Jogtudományi Közlöny. (39) 1904/46. 378. p.

³³ Általános indokolás. Melléklet az 507. sz. irományhoz. 229. p.; A kodifikáció dogmatikai alapjait mutatja be: STIPTA ISTVÁN: *Az első magyar kartelltörvény (1931. évi XX. tc.) dogmatikai jellemzői*. In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *FORVM Acta Juridica et Politica*, Szeged, (5) 2015/1. 115–131. pp.

³⁴ A törvényjavaslat indokolása 370. p.

mint a közgazdasági és közlekedésügyi bizottság letárgyalta.³⁵ A következő ülésnapon kezdődött meg az a vita, ahol az előadó részletesen bemutatta, hogy miért is kell szabályozni a kartellizációt.

Véleménye szerint a kartellkérdés elsősorban gazdasági probléma. A gazdasági alapelveket kell meghatározni, amelyet követően a jogász feladata a jogi eszköz- és normarendszer felállítása. Ezt „a javaslatot – sajtóban és általában – kartelljavaslatnak mondják. Ez az elnevezés tulajdonképpen nem fedi a javaslat tartalmát, sem pedig célkitűzését. Sokkal jobban fedi azt a hivatalos cím, mert hiszen a törvényjavaslat a kartellkérdést megoldani nem akarja, nem is tudja. Természetesen foglalkoznia kell azonban előkérdésként az egész kartelltendenciával, úgyszólván a közgazdasági élet minden jelenségével.”³⁶ Az előadó itt leginkább arra célzott, hogy a kartellmagánjog szabályozása háttérbe került a kartellközjoggal szemben. A javaslat a gazdasági életbe történő jelentős beavatkozást eredményezett. A régi közgazdasági elméletek megdőlték, vagy élet-halál harcot vívnak az új irányzatokkal, amelynek következtében a problémakör gazdaságfilozófiai oldala magyarázatot igényelt. A háborút követően kiéleződött a kartelleknek a gazdasági életre gyakorolt nyomasztó hatása, amelynek előzményei visszanyúlnak a kapitalizmusnak arra az időszakára, amikor a szabad verseny korlátlanul működhetett, hiszen „csirájuk benne rejlik magában a kapitalizmus természetrajzában, kapitalisztikus termelési rendszerben; életfeltételeik, fejlődésük feltételei is ugyanazok. A kapitalizmusnak a szabad verseny oltalma alatt a technikai haladás szárnyain való kibontakozása, a nagyüzemek és a tőkekoncentráció hoztak létre világszerte egy olyan gyilkos versenyt, amelynek természetszerű következménye kellett, hogy legyen az a tendencia, amely a vállalatokra investált tőkének, valamint a dolgozó üzemi tőkének kockázatát akarta kizárni vagy legalábbis szűkebb térre szorítani és ezért a termelést organizálni, azokat az organizációkat létrehozni, amelyeket a kartellek és hasonló célú alakulatok formájában ismerünk.”³⁷ Csák Károly helyesen vonta le az előbb idézett, szinte már önellentmondásnak ható tényből azt a következtetést, hogy a kartelltendencia a szabad verseny teljes és korlátlan érvényesülésének a következménye. A nemzetgazdaságtan alapelve, hogy a szabad verseny a gazdasági életnek egyetlen olyan biztosítéka, amelynek célja a közérdek szolgálata. Maga a korlátlan és „gyilkos” verseny pont ezt az értéket, elvet semmisítette meg, hiszen a szabad verseny túltermelést okozott, ami viszont termelési anarchiát eredményezett. A háborút követően az állam, de a vállalatok is kényszertársulásokkal igyekeztek biztosítani a termelés folytonosságát, amelynek egyik lehetséges formája épp a kartell, hiszen „a kartellek a gazdasági élet szükséges, elkerülhetetlen, nem mellőzhető, onnét ki nem radirozható alakulatai.”³⁸ Az előadó ezt azzal támasztotta alá, hogy az International Law Association és a Salzburger Juristentag is ezt az álláspontot képviselte.³⁹ A kartelleket nem lehetett a magánjog általános elvei alapján egyszerűen a jó erkölcsbe ütközőnek tekinteni és minden kartellszerződést ér-

³⁵ *Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, 33. k. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája. 1931. (továbbiakban: OKN) 22. p.

³⁶ Csák Károly előadó beszéde: OKN 44. p.

³⁷ OKN 45. p.

³⁸ OKN 46. p.

³⁹ A szabályozás nemzetközi előzményeihez: SZILÁGYI PÁL – TÓTH ANDRÁS: *A kartellszabályozás történeti fejlődése*. Versenyükör Különszám II. (12) 2016. 9–10. pp.

vénytelennek tekinteni. Ezt a Kúria 1911-ben hozott ítéletével támasztotta alá, amelyben kimondta, hogy pusztán csak a kartellszerződés megkötése önmagában véve még nem tekinthető jó erkölcsbe ütközőnek.⁴⁰ A javaslat a kartellszabadság elvén állt, ami azt jelentette, hogy a kartellszerződéseket nem lehetett eleve jó erkölcsbe ütközőnek tekinteni. Ha ezt elfogadjuk, akkor felmerül a kérdés, hogy az állam hogyan viszonyuljon a kartellekhez. A kartellszabadság azt feltételezte, hogy az államnak csak akkor kell beavatkozni ebbe a kérdésbe, ha azt a közérdek és a közgazdaság indokolja. Azonban nem mindenki és nem minden ország támogatta a kartellek létrehozását, hanem épp ellenkezőleg, tilalmazni kívánták e gazdasági tömörüléseket. Csák Károly véleménye szerint az elmélet mellett vizsgálat tárgyává kell tenni a „homo economicust”, az emberi természet, hiszen Európában is kialakult „egy típus, egy olyan típus, amelynek a legközvetlenebb életcélja és életének legnagyobb érdeme a pénzcserélés, ahogy az amerikai kifejezi: to make money, s az ilyen kérlelhetetlen 'money-maker' előtt nincsen közgazdasági érdek, az előtt nem is igen lebeg közcél, és egész mentalitása és lelkiélete úgy van berendezve, hogy csak egyetlen érdemet lát maga előtt: a vagyonszerzést.”⁴¹

Az előadó azt sem hallgatta el, hogy voltak olyan képviselők, aki egyáltalán nem támogatták, hogy a kartellek törvényi szinten szabályozásra kerüljenek, mert az akadályozza a termelés folytonosságát és biztonságát, magasabb keresetet biztosít a munkásoknak és megakadályozza a tőkekoncentrációt. Trianont követően különösen fontos lett az iparosodás előmozdítása, a „régii klasszikus közgazdasági iskola úgy tanította, hogy a gazdasági élet törvényszerűsége féket vet minden túlhajtásnak, mert amikor valamely közület az egyes, vagy valamely organizáció a gazdasági hatalommal visszaél, abban a pillanatban kifizetődik a verseny, jönnek outsiders és megrendszabályozzák azt, aki a gazdasági hatalommal visszaél.”⁴² Magyarország helyzete teljesen más volt, mint az európai országoké, nem lehetett egyszerűen csak egy másik pl. német kartellrendeletet átvenni, recipiálni, hanem a törvényjavaslat rendelkezéseit a magyar viszonyok figyelembevételével kellett kialakítani, amihez „egy pluszjelet kell tennünk és utána kell írunk, hogy: Trianon. Ebben a szerencsétlen helyzetben, amelyet Trianon teremtet, mi gazdaságilag szabadok vagyunk, azonban ez a szabadság annyira korlátozott és annyira lenyűgözött, hogy különösen közgazdasági vonatkozásában ez a szabadság” kevesebbet ér „mint az, amit elveszítettünk.”⁴³

Meg kellett határozni, hogy mi az, ami megengedett és mi az ami már tilosnak minősül a kartelljogban, ami nem jelentett mást, mint a felügyelet és az ellenőrzés megszervezését a kartellek vonatkozásában. E tekintetben kiemelten fontos kérdés volt, hogy a prevención vagy a bírósági eljáráson legyen a hangsúly a javaslatban? A magyar törvényjavaslat a prevenciót támogatta és a kormányzati intézkedésekre fókuszált elsősorban, de ennek ellenére felállította a Kartelbíróságot arra az esetre, ha a közigazgatási intézkedések nem lennének eredményesek. Ennek lett az is a következménye, hogy a javaslat elsősorban a kartellközjogot, büntetőjogot és a hozzá kapcsolódó alaki jogot szabályozta. A Kartelbíróság vonatkozásában a törvényjavaslat csak az *actio publica*-t ismerte. A tör-

⁴⁰ OKN 46. p.

⁴¹ OKN 46. p.

⁴² OKN 49. p.

⁴³ OKN 50. p.

vényjavaslat egy olyan időszakban született, amikor általános volt a kartellelles hangulat a társadalomban, „hiszen a kartelltendencia árpolitikában, árdiktatúrában, monopolisztikus helyzetek teremtésében éli ki magát, tehát valakivel szembenáll és ez az árpolitika nagyon természetes, az egyik zsebnek használ, a másiknak árt.”⁴⁴ Az előadó megjegyezte, hogy ez a helyzet még inkább kiéleződött a háborút követően. A javaslat nemcsak gazdasági, hanem szociális kérdéseket is felvetett. „Ennek a kornak csak gyötrő gazdasági bajai és gondjai vannak. És hiába panaszkodunk mi a felett, hogy az ideálok elhomályosodtak, nagyon sok gondolat, amely minket egészen ifjú korunkban vezetett és lelkesített, ma már kihálóban van, vagy a mindennapi élet keserű gondjai között úgyszólván teljesen árnyképpé vált.”⁴⁵ A társadalom nem elméleti, dogmatikai megoldásokat várt a jogalkotótól, hanem olyan jogszabályi rendelkezéseket, amelyek az emberek életére hatást gyakorolnak, „vagyis magyarul mondva, lesz-e olcsóbbodás, vagy sem?”⁴⁶

Az állami beavatkozás szükségességét Baracs Marcell is kiemelte, mert véleménye szerint az 1921: XV. tc. 1. § 4 bekezdése ugyan *sui generis* bűncselekményként definiálta az árdrágítás kapcsán az összebeszélést, ami azonban még sem érte el teljes mértékben célját, nem szabályozta a kartellek működését. Szükségesnek érezte a beavatkozást a fogyasztók hatékony védelmének megvalósítása, az árdrágítás hatásának az államháztartásra gyakorolt hatása miatt is, mert a magas kartellárak nyomasztólag hatottak a közgazdaságra. Baracs a védővámok rendszerét alapvetően helyes és elfogadható megoldásként értékelte, de azt is hozzátette, hogy alkalmat teremtett a tisztességes nyereség feletti haszon elérésére, ami nem jelent mást a gyakorlatban, mint a magas árak kialakítását. Különösen az agrárszektor érezte meg a kartellizálódás következményét. „Ez a baráti kötelék, amely a kormányzat és nagytőke, tehát a nagyipar és kartellek között hosszú ideig zavartalanul fennállott, zavartalanul fennállana továbbra is, hanem jelent volna meg az agrárrolló, amely ezt a köteléket elnyisszantással fenyegette.”⁴⁷ A kormányzati intézkedések bevezetése különösen foglalkoztatta a képviselőt és ennek garanciáját a miniszteri felelősségben látta, de erre az országgyűlés korabeli összetétele miatt biztosítékot nem látott.⁴⁸

Farkas Elemér hozzászólásában kiemelte, hogy „indokolt a kartell akkor, ha védekező célzatú és nem lépi keresztül a jogos védekezés határait cselekedeteivel.” „Szerintem ugyanis a kartellek keletkezését az ipar védekezési és önfenntartási ösztöne sugallja. Igaz, hogy, ha erre a nagyon egyszerű és könnyen belátható álláspontra helyezkedem, akkor rögtön felmerül a másik igazság is, az, hogy a fogyasztó szorult helyzete sohasem lehet kényszerítő körülmény az ipar számára.”⁴⁹ Véleménye szerint ebben a helyzetben a bíróságoknak kiemelkedő jelentőségük volt. Hivatkozta az MTJ 6. §-át, ami kimondta, hogy „olyan jogi kérdésekben, amelyeket a törvény nem rendez, a bíróság a hazai jog szellemének, a jog általános elveinek és a jogtudomány megállapításainak figyelembevételével határoz.”⁵⁰ A „kartellkinövésekkel” szemben ez a rendelkezés egy védekezés

⁴⁴ OKN 54. p. A Kartelbíróóság felállításának és működésének történetéhez: SZABÓ ISTVÁN: *A kartellfelügyelet szervezete és hatásköre az 1931. XX. törvénycikk nyomán*. Versenytükör Különszám II. (12) 2016. 64–84. pp.

⁴⁵ OKN 55. p.

⁴⁶ OKN 55. p.

⁴⁷ Baracs Marcell hozzászólása: OKN 65. p.

⁴⁸ OKN 69. p.

⁴⁹ Farkas Elemér hozzászólása: OKN 71. p.

⁵⁰ OKN 71. p.

lehetőséget teremtett. Véleménye szerint a kartelljog kodifikációjának nem lehet a büntetőjogi „expedíció” a célja, hanem a polgári jogi szabályozás keretében kellett volna megtalálni a megfelelő eszközöket. A javaslatban a közrend és a közérkölcsvédelme az elsődleges, amelyet maga a képviselő is támogatott, mert „ez valóban az egyetlen szempont, amelyet ha nem veszünk tekintetbe, akkor nincsen erkölcs, nincsen jogtudomány, de nincsen gazdasági haladás.”⁵¹

Egy külön javaslatot terjesztett be Popper Sándor, amelyet a kartelljavaslatot tárgyaló bizottság elnöke elvetett. Ebben a képviselő kiemelte, hogy a kartell az „olyan megalapodás, határozat, amely a javak termelését, forgalomba hozatalát, áralakulását, a kamat- és hitelviszonyokat, a munkásoknak, vagy alkalmazottaknak fizetendő béreket, ezek egyéb munkaviszonyait vagy más a gazdasági versenyt korlátozó vagy szabályzó tényeket létrehoz, fenntart vagy módosít”.⁵² A javaslat vonatkozásában hangsúlyozta, hogy az írásbeliségnek és a nyilvánosságának érvényesülni kell. Popper szerint a vita tárgyává tett javaslat nem védte a munkást, a fogyasztót, a kartelltagot, nem terjedt ki a biztosítási és a bankkartellekre.

Végkövetkeztetésként megállapította, hogy a monopolkapitalizmus harcot folytat a fogyasztó és a munkások ellen azokon a területeken, ahol a kartell megerősödött. Véleménye szerint a kapitalizmusnak ez a fajtája, szemben a versenykapitalizmussal, diszparitást hozott létre a kereset és a megélhetés között. A kartellek ezt azért teheték meg, mert „az állam a legnagyobb kartell. [...] A kormány az, amely állandóan drágít.”⁵³ Emiatt is tartotta szükségesnek a kartellek árdrágító visszaéléseit szabályozni Griger Miklós is. Egyet értett Kleinwächter azon kijelentésével, hogy a kartellek a „szükség gyermekei, Kinder der Not [...], amelyeket aranybölcsőben ringattak.”⁵⁴ A tőke koncentrációjával kapcsolatban véleményét vallási megvilágításban is érzékeltette, hivatkozva Prohászka Ottokár érsekre. „Mivel a törvényjavaslat amaz evangéliumi, ama szociális gondolatnak jegyében született, hogy az államnak kötelessége a kicsit a nagy ellen, a dolgozó tömegeket a nagytőke kizsákmányolása ellen megvédeni, mivel e gondolat realizálása fegyvert ad a kormány kezébe, s végül mivel mint törvényhozónak módomban áll e fegyver használata dolgában a kormányt felelősségre is vonni.”⁵⁵

VI. A bíróságok jogfejlesztő szerepe

Az átfogó jogi szabályozás hiánya azt eredményezte, hogy a kartellek 19. és 20. századi megítélésében a bíróságoknak jelentős szerep jutott. „Kétségtelen, hogy a judikaturának ez a része meglehetősen általánosságban van tartva és nagyon elhanyagolt jogterület, ami egyébként érthető; még pedig azért, mert kartellügyekben a bíróságoknak nagyon kevés alkalmuk volt állástfoglalni.”⁵⁶ Erre hivatkozott a törvényjavaslat miniszteri indoklása is. „Ámde bármely bíróság döntene is most a kartellek jogossága kérdésében,

⁵¹ OKN 74. p.

⁵² Popper Sándor hozzászólása és javaslatának ismertetése: OKN 77. p.

⁵³ OKN 81–82. pp.

⁵⁴ Griger Miklós hozzászólása: OKN 105. p.

⁵⁵ OKN 111. p.

⁵⁶ DOBROVICS 1934, 15. p.

aligha tudna a mai jogi helyzetben bármelyik is olyan döntést hozni, amely mind jogi, mind közgazdasági helyesség szempontjából általános megnyugvást és elismerést vívhatna ki.⁵⁷ A bíróságoknak a felek meghallgatása mellett szükség lett volna, hogy a kormányzati hatalom olyan testületet, vagy hatóságot állítson fel, amely szakvéleményével hozzájárul a peres ügyek hatékonyabb és szakszerűbb befejezéséhez. A kartell-törvény elfogadását megelőzően a bíróságok általában arról döntöttek, hogy a megtámadott kartell-szerződések érvényesek vagy érvénytelenek, és tették ezt törvényi szabályozás hiányában a magánjog általános elvei alapján. „A kartelek visszaélései ellen nem lehet kellőképp védekezni, ha azok ügyeibe csupán akkor van a hatóságoknak betekintése, amikor a bíróság a szerződést jóerkölcsbe vagy közrendbe ütközőnek mondja ki.”⁵⁸ Ezért tartották szükségesnek, hogy az állam beavatkozzon és a peres eljárást megelőzően közigazgatási eszközökkel kényszerítse a kartelleket a „helyes” működésre. A kartellek és a monopolisztikus vállalatok ellen benyújtott panaszok kivizsgálása végett kellett létrehozni azokat a szerveket, amelyek feladata lett a kartellek működésének koordinálása és felügyelete. A törvényben meg kellett határozni azokat az alaki jogszabályokat is, amelyeket a visszaélésekkel szemben, a közérdek hatékony védelme céljából alkalmazni kellett. „Mert ha alapos a gyanú, hogy van visszaélés, de ez ellen nincs védelem, akkor a védelemtől mielőbb gondoskodni kell. Szükséges ez nemcsak a magánjogaikban sértett panaszosok érdekében, hanem a közgazdaság szempontjából kifogás alá nem eső kartelekben lévő vállalatok zavartalan működése érdekében, valamint a nagyközöniség védelme megnyugtatása végett is.”⁵⁹

A kartellszerződések egyrészt a megállapodásban résztvevő felekre gyakoroltak hatást, másrészt pedig a kartellen kívül álló iparúzóknak és a fogyasztók vonatkozásában is fontos szereplői voltak a gazdasági folyamatok alakulásának. A kartellben résztvevők helyzete gyakran nem volt azonos az olyan szerződő felekével, akik egyenlő gazdasági erővel rendelkeztek, azonos feltételek mellett kötöttek szerződést. „A kartellnek egyes tagjai esetleg a számszerűtlen kisebbségben lévő, de gazdaságilag túlnyomó erőt képviselő tagok ellenállhatatlan gazdasági nyomása következtében vesznek részt a kartellben és a gazdasági nyomás esetleg olyan nagy lehet, hogy eléri a magánjogilag releváns kényszer határát.”⁶⁰ A kartelleken kívül álló vállalkozók, akikkel a kartellek kapcsolatba kerültek, olyan cégek, akiket nem lehetett a kartellbe kényszeríteni. E vállalkozók ellen még nagyobb gazdasági nyomást kívánt gyakorolni a kartell és azok teljes gazdasági ellehetetlenítésére törekedett. Az iparszabadság ilyen mértékű korlátozását az állam nem tartotta elfogadhatónak és minden eszközzel fellépett e törekvések ellen. „Bármi is a hatása a kartellműködésnek, a kartell létrejövetelének és működésének az alapja mégis csak a minél nagyobb gazdasági haszonra törekvés. A nyereségvágy pedig könnyen vezet túlzásokra, könnyen csábít önzésre, a lehetőségek kíméletében kizsákmányolásra és arra, hogy a versenyt oly helyen és időben is korlátozzák, ahol és amikor az közgazdaságilag szükségtelen, sőt káros.”⁶¹ Ezért nem lehetett azt megtenni, hogy a „magánosok” vagy is a vállalkozók tevékenységüket jogilag rendezett ellenőrzés nélkül végezzék. „A

⁵⁷ A törvényjavaslat indokolása 375. p.

⁵⁸ A törvényjavaslat indokolása 375. p.

⁵⁹ A törvényjavaslat indokolása 376. p.

⁶⁰ A törvényjavaslat indokolása 377. p.

⁶¹ A törvényjavaslat indokolása 377. p.

szabadság és a szervezettség az új viszonyokban csak úgy lehet helyes arányú, ha a gazdasági életnek tényleg kialakult újabb szervezetét az állam tudomásul veszi és jogi szabályozásban részesíti.⁶² Arra is tekintettel kellett lenni a szabályozás során, hogy a fogyasztó érdekét is védelemben részesítsék a monopolisztikus viszonyok között. Az ún. „nagyközönségnek”, vagyis a fogyasztói társadalom tagjainak védelme azt jelentette, hogy a méltánytalan versenykorlátozásokat és eltúlzott ármeghatározásokat tilalmazni kellett. A végső cél az volt, hogy a fogyasztó a közszükségleti cikkeket, amelyek a megélhetést biztosították, korrekt ár mellett vásárolja meg. „Különösen áll ez most, mikor a trianoni okmánnyal teremtett helyzetben számos gazdasági ág el van vágva természetes vagy történelmileg kialakult beszerzési forrásaitól és értékesítési területétől, amikor a gazdaság egyes ágai az ellenséges megszállás idején szenvedett károkat még alig tudták kiheverni, amikor egyes európai államok hatalmas vámokkal és tilalmi rendszabályokkal folytatnak ellenünk gazdasági harcot, amikor Oroszország és Amerika dumpinggel nyugtalanítja a gazdasági életet és amikor mindezek miatt az ország gazdasági hitelessége sem lehet rendszeres.”⁶³ A gazdaságban is érvényesülni kellett volna az erkölcsnek, a méltányosság-
nak és a tisztességnek, ami megteremtheti a társadalmi békét. A fogyasztók fizetési képességének biztosítása kiemelten fontos volt a fair üzletvitel biztosítása mellett. „Mind e veszélyek lehetősége ellen a közönség nem maradhat védtelenül és az államhatalom nem nélkülözheti tovább a gazdaság egésze felett a politikai iránymutatáshoz szükséges áttekintést. Ezek szerint nem csupán jogi, hanem közgazdasági, szociális és alkotmánypolitikai szempontból is megokolt és szükséges a gazdasági versenyt szabályzó megállapodásoknak jogi rendezése, amit ez a törvényjavaslat foglal magában.”⁶⁴

VII. Befejezés

Összességében kijelenthető, hogy az állam rendkívüli szigorral lépett fel a gazdasági életben jelentkező visszaélésekkel, a tisztességtelen versennyel szemben. A háború és az azt követő gazdasági viszonyok az egyéni érdekeket háttérbe szorították. Ami eddig szabad volt, az a háborút követően tiltott lett, amelynek következtében sorra alkották meg azokat a törvényeket (árdrágítás, tisztességtelen verseny, kartelljog), amelyek által biztosítani kívánták a gazdasági élet tisztaságát és a fogyasztók védelmét. A kartelljog kodifikálásának legfontosabb célja a gazdasági hatalommal történő visszaélések megakadályozása volt.

⁶² A törvényjavaslat indokolása 377. p.

⁶³ A törvényjavaslat indokolása 377. p.

⁶⁴ A törvényjavaslat indokolása 378. p.